

ms²

**ATLAS
NOWOC
ZESNO
SCI**

KOLEKCJA SZTUKI
XX I XXI WIEKU
ĆWICZENIA

Nowoczesność. Epoka, której początki jedni wiążą z rewolucją francuską i oświeceniowymi ideałami racjonalności, postępu i emancypacji, inni z rewolucją przemysłową oraz rozwojem kapitalizmu. To zarazem formacja cywilizacyjna kontestowana jako źródło i produkt imperialnych podbojów, wyzysku oraz degradacji środowiska naturalnego. Formacja, której koniec przewidywano wielokrotnie, a która nadal kształtuje otaczającą nas rzeczywistość: kulturę, modele wiedzy naukowej, struktury społeczne, wzorce aktywności politycznej, mechanizmy ekonomiczne i nasze wyobrażenia o sobie samych. Jeśli chcemy zrozumieć współczesny świat, powinniśmy wciąż powracać do nowoczesności. Wystawa dzieł z kolekcji Muzeum Sztuki w Łodzi taką poznawczą podróż proponuje. Nazwaliśmy ją „Atlasem”, jest bowiem zbiorem map rozrysowujących topografię nowoczesności – zjawiska, którego geograficzne i chronologiczne granice pozostają płynne i nieokreślone. Pierwsza odsłona „Atlasu” była zaproszeniem do wyprawy po krętych ścieżkach, które prowadziły od źródeł nowoczesnego świata do współczesności. Nowa odsłona zaprasza do samodzielnych poszukiwań i ćwiczenia się w odkrywaniu nowych znaczeń, emocji i doświadczeń na tym szlaku. Punktem odniesienia dla „Atlasu” jest wizja nowoczesności w liczbie mnogiej: nowoczesności zbudowanych na odmiennych tradycjach, wrażliwościach i ideach, nowoczesności rozwijanych oddolnie i odgórnie, wywodzących się zarówno z Europy, jak i spoza niej. W miejscu prezentacji „Atlasu”, pofabrycznych wnętrzach zamienionych na sale wystawowe, spotykają się dwie nowoczesne historie: o awangardowych początkach kolekcji Muzeum Sztuki oraz o przemysłowym kapitalizmie, dzięki któremu powstała Łódź. Dodatkowego kontekstu dostarcza otoczenie: centrum handlowo-rozrywkowe zbudowane na pozostałościach dawnego kompleksu fabryk włókienniczych. Tak ulokowane na mapie nowoczesności Muzeum Sztuki ponownie staje się przestrzenią ćwiczeń i testowania pojęć stanowiących jej fundamenty.

MUZEUM

Najbardziej ogólna definicja muzeum mówi, że jest ono miejscem, w którym gromadzi się i chroni obiekty należące do naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości. Jednak od XIX wieku najważniejszą działalnością muzeum stało się organizowanie naszej wiedzy o świecie. Nie jest to działalność niewinna: przyjmowane przez muzea klasyfikacje i podziały służyły bowiem potwierdzeniu i usprawiedliwieniu opartego na nich porządku świata. Na przykład klasyfikując dokonania ludów nieeuropejskich jako „sztukę prymitywną”, muzea usprawiedliwiały przekonanie o wyższości europejskiej cywilizacji i jej prawie do panowania nad „mniej rozwiniętymi” kulturami. Podobne znaczenie miały muzealne wystawy prezentujące rozwój sztuki nowoczesnej widziany z perspektywy Paryża czy Nowego Jorku – wzmacniały obraz Zachodu jako centrum i utwierdzały jego wszechświatową hegemonię. Praca Igora Krenza w metaforyczno-ironiczny sposób odnosi się do wszelkich wysiłków porządkowania rzeczywistości artystycznej. Jest nie tyle krytyką, ile manifestacją pokory wobec faktu, że porządki nie są wieczne i niezmienne. Należy ponawiać próby ich ustanawiania, bo bez porządkującej wiedzy trudno poruszać się w świecie. Równocześnie jednak trzeba zachować świadomość, że są one jedynie formą opisu świata, a nie nim samym.

Zdjęcie umieszczone naprzeciw pracy Igora Krenza przedstawia widok pierwszej wystawy awangardowej kolekcji grupy „a.r.” w muzeum, które później przyjmie nazwę Muzeum Sztuki w Łodzi. Rozmieszczenie dzieł na wystawie nie odwołuje się do żadnego znanego systemu organizacyjnego. Czy jest czystym chaosem? A może zapowiedzią nowej, awangardowej idei porządkującej?

AUTONOMIA

Dla nowoczesności bardzo ważna jest niepodległość: narodów, poszczególnych ludzi, dziedzin nauki czy sztuki. Suwerenność i niezawisłość – czyli autonomia – to szczególne wartości sztuki nowoczesnej. Społeczeństwo, które na co dzień jest zorientowane na osiągnięcie konkretnych i mierzalnych celów, dla sztuki czyni wyjątek. Sztuka nie musi być produktywna – może powstawać w pozornie oderwanej od życia przestrzeni. Nie oznacza to jednak, że odwraca się od codzienności.

To autonomia zapewnia przestrzeń do rozwoju niezależnych od polityki i ekonomii nowych form myślenia. To także autonomia pozwala na to, by artyści – tacy jak Katarzyna Kobro i Władysław Strzemiński – testowali w ramach sztuki i za pomocą środków jej właściwych rozwiązania, które później mogą posłużyć do przeprowadzenia zmian w urbanistyce, architekturze czy projektowaniu nowego społecznego porządku.

KAPITAŁ

Kapitał to według Karola Marksa proces wytwarzania wartości dodatkowej przez produkcję towarów. Musi być ona stale pomnażana, a celowi temu wraz z rozwojem kapitalizmu podporządkowane zostają wszystkie relacje społeczne. Kapitałistyczna fabryka produkuje nie tylko przedmioty na sprzedaż. Jako siła napędowa nowoczesnego świata wytwarza także klasy społeczne, strukturę rodziny, rozrywki i kulturę. Współczesny, technologicznie udoskonalony kapitalizm zagarnia jeszcze większe obszary życia i świata. Dla zysku wykorzystuje się wykształcenie i intelekt, kompetencje kulturowe, kształcone i gromadzone przez każdą i każdego również poza miejscem pracy, a także sieci przyjaźni i znajomości. A znojną, fizyczną, powtarzalną pracę w przemyśle, powszechną w Europie XIX wieku, przemieszcza się poza jej granice. Artystki i artyści współcześnie bacznie obserwowali kapitalizm. Widzieli w nim szansę na cywilizacyjny postęp, ale równocześnie krytykowali wyzysk pracownic i pracowników. Sztuka, z jednej strony, sama stawała się przedmiotem rynkowej spekulacji, z drugiej jednak starała się proponować alternatywne, wyzwolone z utowarowienia modele relacji społecznych i ekonomicznych.

POSTĘP

Przez wiele dziesięcioleci wiara w postęp w rozmaitych dziedzinach – takich jak technika czy medycyna – pozwalała ludziom wierzyć w lepszą przyszłość. Szczególnie w okresie międzywojennym panowało przekonanie, że racjonalne podejście do rzeczywistości będzie w stanie zaradzić biedzie, chorobom, wprowadzić ład i porządek. Po wojnie, w okresie lotów w kosmos i koniunktury w krajach Zachodu, społeczeństwa przeżywały okres zachwyty postępowaniem technologicznym i możliwościami, których był obietnicą. Dzisiaj trudno mówić o kategorii postępu, nie podając jej w wątpliwość. Druga wojna światowa sprawiła, że liczne optymistyczne wyobrażenia okazały się fiaskiem. Zaczęto również poruszać kwestie systemowej przemocy, która szerzyła się w kolonizowanych krajach pod płaszczykiem „misji cywilizacyjnych”. Obecnie, w kontekście pogłębiającego się kryzysu ekologicznego, możemy się zastanawiać, czy następstwa rewolucji przemysłowej i rewolucji informacyjnej nie będą miały katastrofalnych skutków nie tylko dla ekosystemów, lecz także dla gatunku ludzkiego.

MIASTO

Przed epoką nowoczesności sztuka nie była dostępna dla wszystkich. Ta opłacana pieniędzmi arystokracji upiększała dwory mecenasów. Ta tworzona na chwałę Boga nie wychodziła poza mury opactw i kościołów. Dopiero nowoczesność dosłownie wyprowadziła sztukę na ulice. Wszyscy mieszkańcy miast mieli dostęp do sztuki, zarówno w poświęconych jej instytucjach, jak i w wizualnym języku reklamy. Miasto stało się główną areną nowoczesnego życia, miejscem najważniejszych przemian cywilizacyjnych ostatnich dwóch stuleci. Ten gwałtowny rozwój metropolii sam stał się tematem sztuki. Sztuka uświadomiła też obywatelom miast, że przestrzeń publiczna jest własnością wspólną. Artyści wielokrotnie realizowali pierwowzory miejskich manifestacji.

MASZYNA

Artyści nowocześni upatrywali w maszynie symbolu mocy twórczej człowieka. Maszyna uwodziła ich jako nowy ideał estetyczny, w którym funkcjonalizm zastępuje kanony piękna. Awangardiści posługiwali się całym arsenałem „maszynowych” środków: uproszczonymi formami, zmatematyzowanym kluczem kompozycyjnym, przemysłowymi technologiami i materiałami. Nie wszyscy twórcy historycznej awangardy podzielali ten optymizm. W maszynie dostrzegano też źródło dehumanizacji świata, w którym efektywność stanie się priorytetem. Postrzegana z tej perspektywy automatyzacja życia prowadziła do atomizacji społecznej i alienacji jednostek. W okresie powojennym maszyna nadal pojmowana była jako model funkcjonowania społeczeństwa. Nieomyślność jej funkcjonowania, spotęgowana osiągnięciami cybernetyki, zapewniała skuteczną regulację życia mas. Jednak nie dla wszystkich artystów rozwój techniki był oznaką postępu cywilizacyjnego. W obliczu narastającego kryzysu ekologicznego w myśleniu niektórych twórców neoawangardowych zaznaczał się sceptycyzm wobec koncepcji zbiorowości funkcjonującej na wzór sprawnie działającego mechanizmu. Postulowali oni odwoływanie się do wiedzy opartej na intuicji i poszukiwali rozwiązań opartych na formach życia wspólnotowego.

EKSPERYMENT

Każdy eksperyment naukowy poddany jest regułom i musi odbywać się w ściśle kontrolowanych warunkach. Eksperyment w sztuce wolny jest od tego rodzaju ograniczeń – wiąże się z pracą wyobraźni poza wszelkimi narzuconymi kategoriami. Eksperymentowanie wpisane jest w opartą na postępie nowoczesność, a także w sztukę awangardową, która przekracza utarte schematy, modele i tradycje. Artyści podejmują próby nowatorskiej aranżacji przestrzeni i płaszczyzn, badają fotografię, dźwięk i ruchomy obraz. Efekty ich pracy są także wykorzystywane w codziennym życiu. Awangardowe sposoby budowania obrazu na stałe weszły do projektowania graficznego, eksperymenty związane z abstrakcją geometryczną wpłynęły na nowe formy architektury i wzornictwa, a te z dziedziny filmu przeniknęły do kultury masowej. Artystyczny eksperyment może mieć również szersze oddziaływanie: proponować nowe formy społecznego współżycia, a także sposoby widzenia, słyszenia i rozumienia otaczającego nas świata.

PROPAGANDA

Propaganda to narzucanie społeczeństwu poglądów i zachowań. Często łączy się z nią manipulacja intelektualna i emocjonalna, przeinaczanie faktów i cenzurowanie niewygodnych treści. Propaganda wzmacnia stereotypy. Konstruuje postać wroga, by go ośmieszać lub demonizować. Kształtuje atmosferę zagrożenia wolności osobistej i wspólnotowej. Nowoczesna propaganda w dużej mierze posługuje się metodami zaczerpniętymi ze sztuki. Część artystów świadomie zaangażowała się w działalność polityczną, a niektóre awangardowe techniki, jak fotomontaż, na stałe zrosły się z językiem propagandy. Ale równie dobrym narzędziem ideologicznej indoktrynacji okazywało się tradycyjne malarstwo: dowodzą tego dzieła powstałe w duchu realizmu socjalistycznego.

W nowoczesności bardzo trudno uwolnić się od propagandy, szczególnie gdy niesie ona obietnicę lepszego jutra i sukcesu. Dlatego sztuka, zwłaszcza ta apelująca do osobistego doświadczenia, może być najlepszą odtrutką na indoktrynację. Obnaża prostotę skojarzeń i podpowiada dystans wobec narzucanego obrazu świata.

NORMA

Od dzieciństwa, które spędzamy – w zależności od płci – w różnych bądź niebieskich śpionszkach, normy określają każdy aspekt naszego życia. Istnieją normy definiujące właściwy stosunek wagi do wzrostu, normy morfologii i ciśnienia krwi. Ustalono zasady poprawnej polszczyzny, normy wychowania, reguły ról przynależnych określonej płci, orientacji seksualnej, pochodzeniu klasowemu i etnicznemu, pozycji społecznej... Normy są wszechobecne, nie dziwi więc, że interesują artystów i artystki. Jedni ujawniają ich opresyjny charakter, dyscyplinujący ciało, relacje międzyludzkie i codzienne zachowania. Inni zainteresowani są badaniem tych najbardziej podstawowych norm, które organizują rzeczywistość (struktury, schematy), bądź też – na odwrót – konstruowaniem za pomocą środków artystycznych norm, które mają określać i harmonizować pozaartystyczne relacje społeczne.

JA

Każdy dorosły obywatel Polski ma dowód osobisty: dokument, który go jednoznacznie identyfikuje. W sferze regulacji prawnych nie ma miejsca na wątpliwości dotyczące „ja” – ale sztuka nowoczesna i współczesna do tej sfery nie należy. Zwłaszcza że to w epoce nowoczesności myśliciele i artystki zaczęli krytycznie przyglądać się naturze „ja”. Kartezjusz w XVII wieku uznał za istotę podmiotu jego zdolność myślenia. „Ja” równało się umysłowi. W ten sposób cielesność człowieka została zepchnięta na drugi plan – na długie wieki. W sztuce ciało pojawiało się jedynie jako metafora abstrakcyjnych idei bądź też jako przedmiot erotycznej fascynacji. Właśnie – jako przedmiot, nie podmiot. Dopiero XX wiek nobilitował ciało, pokazując, że nasze „ja” to całość duchowo-cielesna. To dzięki ciału nawiązujemy relacje z otoczeniem, odczuwamy i działamy. Temat ten był i jest eksploatowany zwłaszcza przez artystki, które poprzez eksponowanie cielesności snują intymną opowieść na temat kobiecej tożsamości i jej związku z doświadczeniem ciała. Inni i inne idą jeszcze dalej, tworząc sztukę, w której ciało wpisane w strukturę dzieła wchodzi w relację z ciałem widza.

EMANCYPACJA

Chociaż europejska nowoczesność odpowiada za podboje, kolonializm i wyzysk, jest również źródłem wielu procesów emancypacyjnych. Nowoczesność stała się motorem napędowym wizji i idei, wedle których wszystkim należą się takie same prawa, a człowiek powinien mieć moc zmiany świata. Epoka ta rozpoczęła procesy, które dały głos grupom do tej pory go pozbawionym: mniejszościom religijnym, niewolnikom, kobietom i robotnikom. Walka ta się nie skończyła. Trwa nadal. Jej celem jest zaprzestanie dyskryminacji ze względu na kolor skóry, seksualność, wiek i stan zdrowia, a także równość w dostępie do edukacji, płacy i kariery. Rozdział „Emancypacja” prezentuje prace artystek i artystów biorących udział w tej walce, a także tych, których biografie twórcze są świadectwem zdobywania sprawczości przez grupy dyskryminowane.

REWOLUCJA

Wiek XX był w Europie wiekiem rewolucji. Rewolucyjne idee socjalizmu rozpały wyobraźnię lewicujących twórców w całej Europie. Zmierzano do powiązania haseł rewolucji społecznej z tendencją do eksperymentowania w dziedzinie formy artystycznej. Sztuka awangardowa uczestniczyć miała w budowaniu nowego społeczeństwa i jego infrastruktury. Po wojnie, na skutek zmiany układu sił w Europie, jej wschodnia część, w tym Polska, znalazła się w zasięgu radzieckiego totalitaryzmu. Rewolucja niszczy stary porządek, na jego zgliszczach ustanawiając nowe reguły, często równie hegemoniczne jak stare. Jednak w pracach artystów powojennych manifestuje się nowy sposób myślenia. Rewolucję inicjują jednostki uświadamiające sobie potrzebę zmian w procesie emancypacji społecznej. Rewolucja nie musi wiązać się z aktami destrukcji; dokonuje się na już poziomie życia codziennego, sięgając sfery prywatnej. Dla tych twórców rewolucja jest przede wszystkim twórcza, może być wesoła, a nawet mieć w sobie element czułości. Jak twierdzi Joseph Beuys: „Rewolucja to my”.

TRADYCJA

Tradycję tworzą idee i wartości ważne dla członkiń i członków danej wspólnoty. Pozwala ona przetrwać i rozwijać się społeczności, bo tworzy jej tożsamość, buduje więzi. To dlatego na przykład awangardowi artyści żydowscy związani z Jung Idysz próbowali znaleźć miejsce dla swoich korzeni i kultury jidysz w międzynarodowym języku sztuki nowoczesnej. Tradycja bywa źródłem wsparcia w obliczu destrukcyjnych skutków kapitalizmu, procesów modernizacji i globalizacji (uprzedmiotowienie relacji międzyludzkich, wyobcowanie jednostki). Pielęgnowanie pamięci o przodkiniach i przodkach tworzy więc grunt dla dalszego rozwoju przyszłych pokoleń. Jednak bezmyślnie akceptowana tradycja zniewala i unie możliwia postęp i usamodzielnienie się jednostek (tak na ogół widziała tradycję awangarda). Tradycja rozumiana jako powielanie groźnych schematów myślowych i konserwatywnych polityk jest często negatywną bohaterką sztuki współczesnej. Równocześnie fascynuje jako świat, który na skutek cywilizacyjnego postępu przestaje już być naszym światem.

KATASTROFA

Wiek XX zaczął się w 1915 roku w okopach I wojny światowej. Po raz pierwszy w działaniach zbrojnych użyto wówczas broni chemicznej, niosącej masową zagładę. Prawdziwy, tragiczny sens „masowej zagłady” odsłoniły dwadzieścia cztery lat później II wojna światowa i Holokaust. Katastrofa wojen światowych nie zawiera się wyłącznie w milionowych liczbach ofiar. Trauma wojny podważyła wiarę w sens dziewiętnastowiecznego postępu – skoro doprowadził do ludobójstwa. Także artyści stracili wiarę w przyszłość.

Konrad Smoleński urodził się prawie czterdzieści lat po II wojnie światowej; jego praca „Boga nie ma” również naznaczona jest katastrofą. Przywołując obraz pustych niebios, jednoznacznie przy tym wskazuje winnych. Nas samych. Nowoczesność wyzwoliła więc nie tylko siły dążące do budowy nowych światów. Nierozłącznie związane z nimi są również moce destrukcji. Niepohamowany wzrost odpowiedzialny jest również za katastrofę klimatyczną. Artyści od dekad ostrzegali przed tymi konsekwencjami i wyobrażali sobie, jak może wyglądać życie po ostatecznym upadku ekosystemów.

kuratorzy

Jarosław Suchan, Jakub Gawkowski, Paulina Kurc-Maj,
Daniel Muzyczuk, Paweł Polit, Katarzyna Słoboda, Joanna
Sokołowska

architektura

Joanna Góra-Rauowicz

koordynacja wystawy

Katarzyna Mróz, Przemysław Purtak

koordynacja druków towarzyszących

Andżelika Bauer

identyfikacja wizualna

Art of Design / Piotr Rauowicz

opracowanie folderu

Leszek Karczewski, Daniel Muzyczuk, Maja Wójcik

redakcja i korekta

Joanna Targoń

druk

CHROMA

na papierze makulaturowym Nautilus Classic 80g

ms
Muzeum Sztuki

Institucja kultury
Samorządu Wojewódzkiego
współprowadzona przez
Ministerstwo Kultury,
Dziedzictwa Narodowego
i Sportu

Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

województwo
łódzkie

Mecenas Muzeum
Sztuki w Łodzi

**FUNDACJA
RODZINY
STARAKÓW**

Partner

opus / film

ms²

OGRODOWA 19

LEGIONÓW

GDANSKA

PRÓCHNIKA

1 MAJA

WIĘCKOWSKIEGO 36

ms¹

msl.org.pl

ms²
Muzeum Sztuki w Łodzi
ul. Ogrodowa 19

Atlas nowoczesności.
Kolekcja sztuki XX i XXI wieku.
Ćwiczenia

Kolekcję ms możecie Państwo szczegółowo poznawać, korzystając z warsztatów, oprowadzań, spotkań tematycznych oraz programu publicznego. Informacje o programie publicznym aktualizowane są na stronie internetowej muzeum (w zakładce Atlas nowoczesności). Na warsztaty i oprowadzania można zapisać się, dzwoniąc pod numer (48) **605 060 063** lub pisząc na adres **edu@msl.org.pl**. Kontakt do koordynatorki ds. dostępności: (48) **665 180 083**, **k.madrzycka@msl.org.pl**. Zachęcamy do śledzenia strony **zasoby.msl.org.pl**.
